

Н. О. Сон, І. М. Шейко

ЛІПНІ СВІТИЛЬНИКИ З ТІРИ

До наукового обігу вводяться ліпні світильники, що походять із Тіри і зберігаються у наукових фондах Інституту археології НАН України і Білгород-Дністровському краєзнавчому музеї. Представлені різними формами, вони використовувалися з IV ст. до н. е. до IV ст. н. е.

Ключові слова: Північне Причорномор'я, антична епоха, Тіра, ліпні світильники.

Ліпна кераміка, що походить з розкопок Тіри, датується переважно першими століттями нашої ери. Саме тоді вона поповнювалася новими формами і новими орнаментальними мотивами. Доволі значну групу таких виробів становлять ліпні світильники, які досі спеціально не досліджувалися. Саме їм присвячено цю публікацію.

Традиційно вважається, що ліпні світильники — прості, зазвичай грубуваті за формою і не декоровані — виготовлялись місцевим людом. Вони вирізняються і за технологією виробництва, тож становлять окрему групу. Ліпні світильники почали з'являтися на античних поселеннях від раннього часу, а саме за класичного періоду, та побутували й надалі, що певною мірою позначилося не лише на технології виготовлення їх, а також динаміці форми.

Незначна кількість таких світильників на поселенні за певного хронологічного періоду може слугувати надійним індикатором того, що виготовлення ліпних форм було спорадичним явищем і вказує на деякий брак гончарних освітлювальних приладів. Натомість зростання їхньої кількості упродовж якогось періоду може певною мірою свідчити про економічне становище поселення і про занепад його зв'язків із зовнішнім світом. На прикладі Ольвії можна

впевнено стверджувати, що місцеве виробництво світильників становило найбільшу частку за доби еллінізму і протягом римського часу. Це явно пов'язано з тим, що з кінця III ст. до н. е. Ольвія переживала глибоку воєнно-політичну та, як наслідок, економічну кризу, через що суттєво скоротилася кількість довізних світильників і вагоме місце посіла місцева продукція. Іншими словами, імпортна продукція заміщувалася якоюсь мірою власним освітлювальним приладдям.

Ліпні світильники з Тіри, що зберігаються у наукових фондах ІА НАН України, розміщені у двох колекціях: № 152 (розкопки Л. Д. Дмитрова) і № 53 (розкопки А. І. Фурманської) — і нараховують 26 цілих виробів і фрагменти ще кільканадцяти. Опрацьовано також ліпні світильники з розкопок Тіри, що зберігаються у фондах і експозиції Білгород-Дністровського краєзнавчого музею, зокрема з давніших колекцій. Окремі світильники з фондів Музею опубліковано П. Нікореску (Nicorescu 1933, р. 595, fig. 114—117) і Н. О. Гаврилюк (2010, с. 38—39).

За формою та, відповідно, датуванням світильники можна розподілити на декілька типів.

1. Напівзакриті одноріжкові світильники (рис. 1: 3—5) — 7 од.¹ За формою і характерним видовженим ріжком вони подібні до світильників елліністичного часу (Nicorescu 1933, р. 595, fig. 117; Фурманська 1962, рис. 14: 3). Декілька екземплярів схожі на світильники «глекоподібного» типу, з високим тулубом і вертикальною ручкою, широко відомі на Боспорі та в Ольвії,

1. Фонди ІА НАНУ: БД-46/613, БД-58/1187, БД-60/36, БД-62/256; фонди БДКМ: А-1875, А-1403, А-1404.

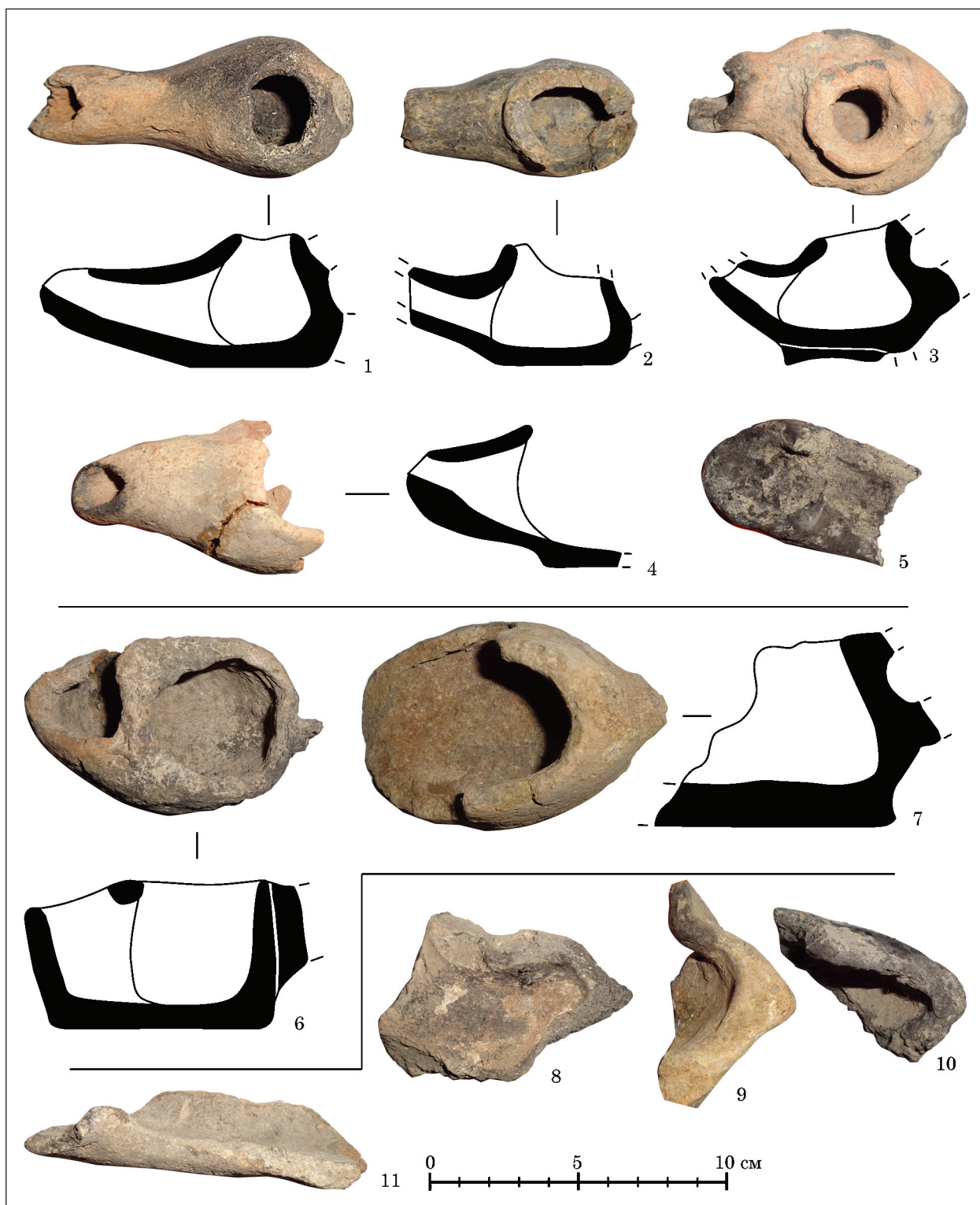

Рис. 1. Ліпні світильники з Тіри: 1, 2 — тип 2; 3—5 — тип 1; 6, 7 — тип 4; 8—11 — тип 3

що датуються IV—II ст. до н. е., деякі форми побутували і в I ст. до н. е.: Пантикапей (Кругликова 1957, с. 306, рис. I: 9), Гермонаса (Коровина 2002, табл. 18: 12), інші міста Боспору (Журавлев 2010, с. 270), а також Ольвія (Марченко 1988, рис. 32: 7; Шейко 2015).

2. Напівзакриті одноріжкові світильники (3 од.), що за формою нагадують чобіток (рис. 1:

1, 2)¹. У Тірі вони відомі що з ручкою, що без неї. На відміну від решти ліпних виробів, доволі грубих, поверхня їх трохи залощена. Найраніші аналогічні світильники знайдено в некрополі Золоте у похованнях II—I ст. до н. е. і

1. Фонди ІА НАНУ: БД-58/10, БД-59/1008; фонди БДКМ: А-7464.

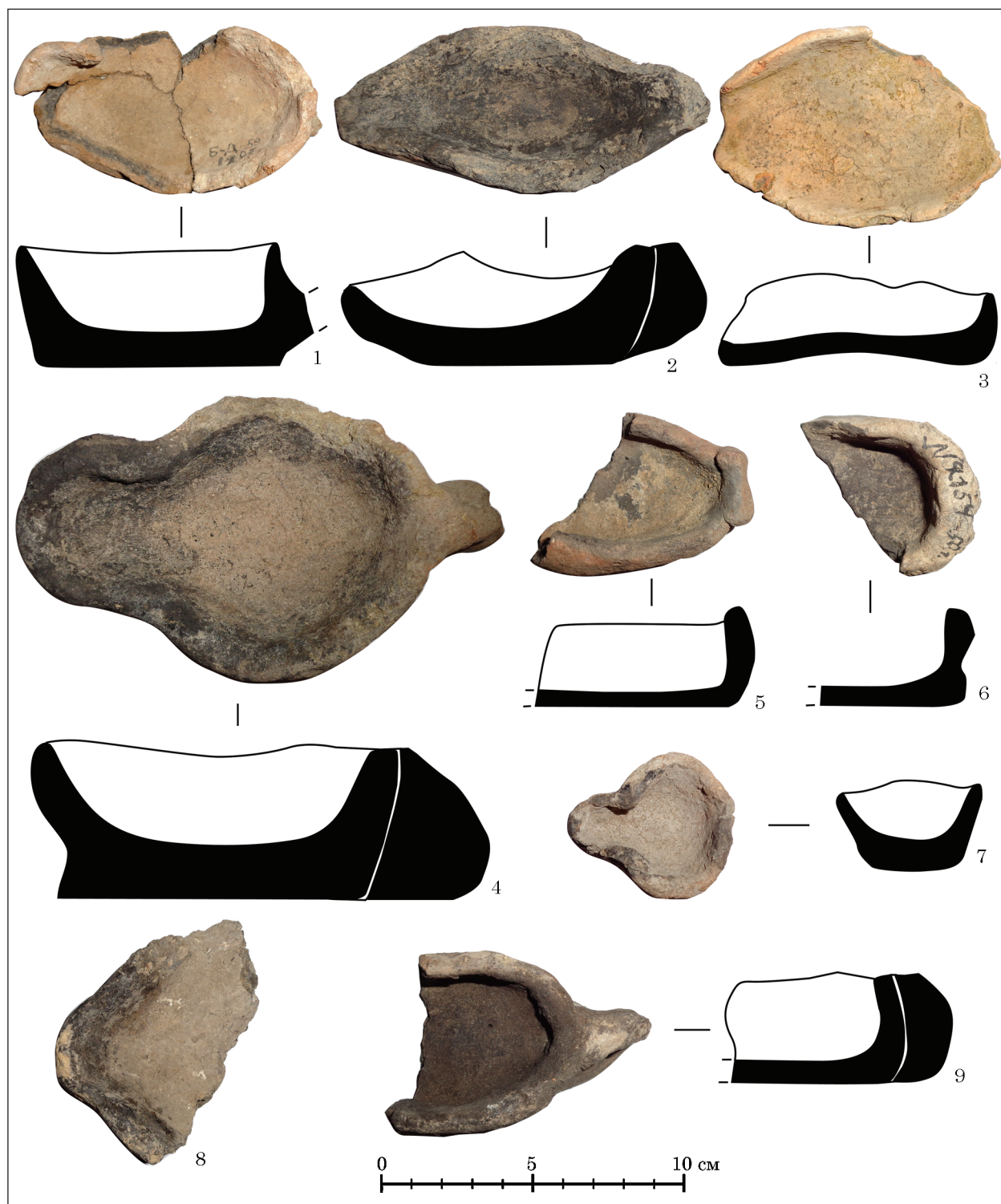

Рис. 2. Ліпні світильники з Тіри, тип 3

I ст. до н. е. (Корпусова 1983, с. 103, табл. XXV: 18; XXVII: 1). Знахідки таких світильників у некрополі Беяуса (Дашевская 2014, табл. 32: 17), а також у Танаїсі (Арсеньєва 1988, табл. 28: 1, с. 93) дають можливість датувати їх першою половиною I ст. н. е. Подібні світильники знайдено під час дослідження Ольвії та Козирського поселення ольвійської хори і датовано II—III ст. (Бураков 1976, с. 89, табл. VI: 20,

21, 24; Крапивина 1993, с. 124, рис. 74: 2—4). Проте значнішого поширення такі світильники набули на Боспорі у I—III ст. (Гайдукевич 1958, с. 44, рис. 32: 1, 4; Кастанаян 1958, с. 278, рис. 4: 2; 1981, с. 52—53, рис. 11: 3; с. 84, 99, рис. 23: 3).

3. Відкриті одноріжкові «човникоподібні» світильники (рис. 1: 8—11; 2). Кількісно (32 од.) вони переважають у матеріалах

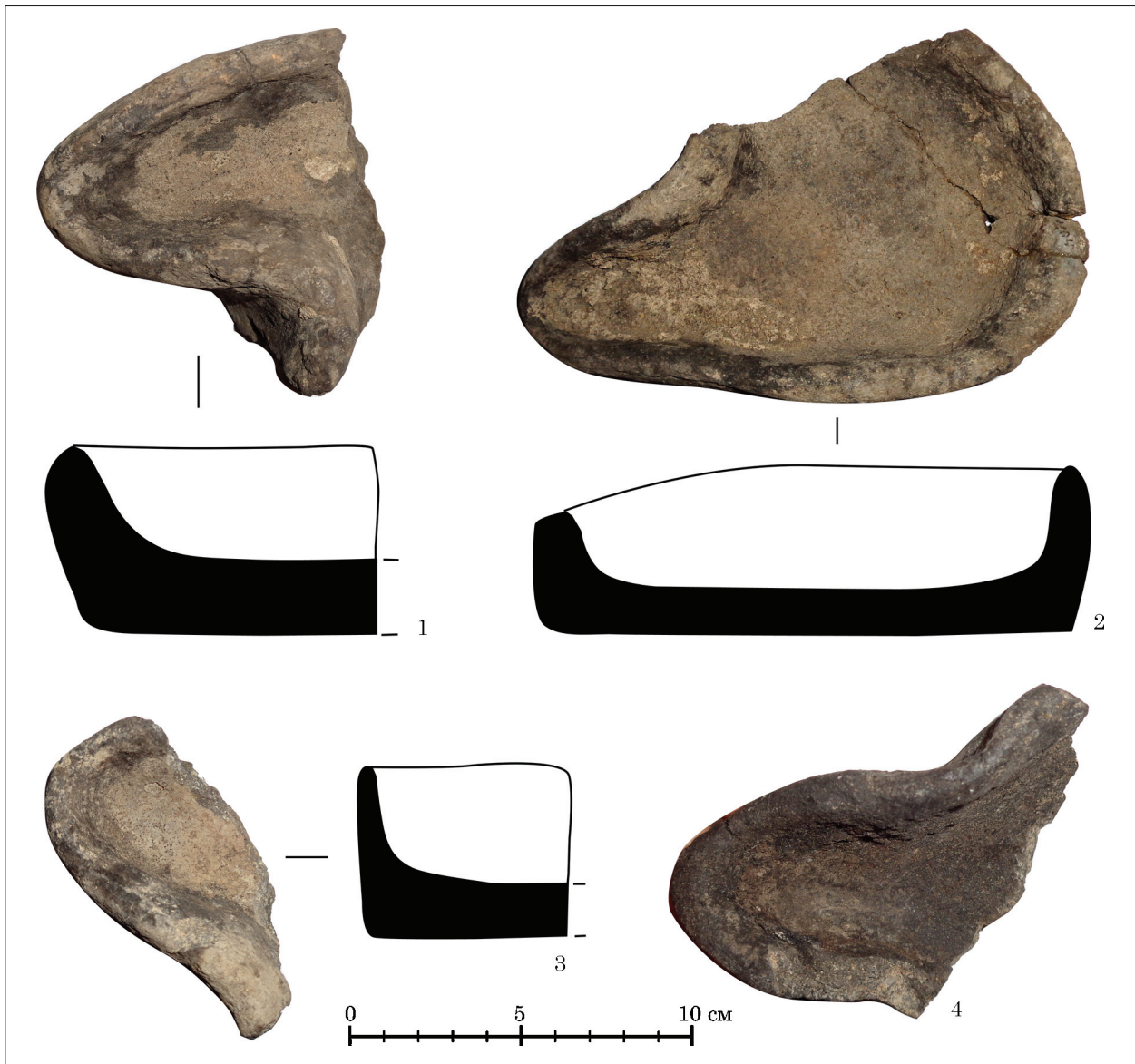

Рис. 3. Ліпні світильники з Тіри, тип 5

Тіри¹ (Nicorescu 1933, р. 595, fig. 114—116). Зазвичай такі світильники мали вертикальну масивну ручку-виступ, що продовжувала тулуб виробу. Проте трапляються світильники без подібної ручки або, як на одному з наших екземплярів (рис. 2: 5), ручка мала вигляд невеликого стилізованого валикоподібного наліпу. Аналогічний виріб знайдено у Кітеї і датовано II—IV ст. (Молев 2010, табл. 85: 4, с. 225). Деякі екземпляри мають вертикальну петлеподібну ручку, круглу в перетині. Світильники такого зразка у Тірі знайдено серед матеріалів I—III ст. і пізньоантичного часу (Кравченко,

1. Фонди ІА НАНУ: БД-50/902, БД-50/2942, БД-58/17, БД-50/3010, БД-47/641, БД-50/8154, БД-53/495, БД-59/16, БД-59/1207, БД-60/85, БД-60/337, БД-60/339, БД-61/156, БД-62/54, БД-82/88370; фонди БДКМ: А-1877, А-1058, А-1868, А-1886, А-1880, А-765, А-1885, А-1060, А-766, А-6476, А-1065, А-764, А-1059, А-1057, А-1064, А-1871, А-1872.

Корпусова 1975, с. 39, рис. 12: 6; 13: 2). Додамо, що чіткіше подібні світильники датуються, а саме серединою II — першою половиною III ст., за знахідками у закритих комплексах — похованнях некрополю Ніконія (Бруяко, Дзиговський, Секерская 2008, рис. 68: 1—4, с. 95, 123—124). Знахідки з Козирського поселення на хорі Ольвії також дають можливість датувати їх II—III ст. (Бураков 1976, с. 89, табл. VI: 22, 23). За матеріалами Танаїса такі вироби датуються серединою III ст. (Арсеньева 1988, табл. 36: 1—5, с. 91—92). Такий тип світильників був найпоширенішим також на Боспорі упродовж II—V ст. (Кастанаян 1958, с. 278, рис. 4: 1; 1981, с. 52, рис. 11: 2; с. 82, 84, рис. 17: 1, 2, 8—10).

4. Відкриті «човникоподібні» світильники з перемичкою біля ріжки (рис. 1: 6, 7). У Тірі їх відомо два². Як і вироби попереднього типу,

2. Фонди ІА НАНУ: БД-59/480, БД-53/1249.

Рис. 4. Ліпний світильник з Тіри, тип 6

вони мають вертикальну ручку-виступ. Аналогічні світильники знайдено в Ніконії, Ольвії, Тірітаці, Ілураті й Танаїсі, вони датуються I—III ст. (Бураков 1976, с. 89, табл. VI: 20; Кастанаян 1981, с. 82, рис. 17: 7; с. 101, рис. 23: 5; Арсеньєва 1988, табл. 40: 1—5, с. 96; Крапивина 1993, с. 124, рис. 73: 4; 74: 1; Бруяко, Дзиговський, Секерская 2008, с. 58, рис. 31: 1).

5. Відкриті масивні дворіжкові «човникоподібні» світильники (рис. 3: 1—4)¹. Порівняно з Ольвією, де знайдено поки лише один такий світильник (Буйських та ін. 2015, с. 139), у Тірі вони становлять доволі значну кількість (4 од.). Ріжки загострені, вертикальна ручка відбита. Відсутність її ускладнює визначення цілої форми виробів. У Ольвії такий світильник датовано за матеріалами закритого комплексу першою половиною II ст. н. е. (Буйських та ін. 2015, с. 139). Не виключено, що так слід датувати і наші світильники.

6. Рідкісні форми ліпних світильників. Сюди віднесено три знахідки. Два світильники² нагадують аттичні одноріжкові напівзакриті чорнолакові світильники елліністичного часу

з видовженим ріжком і високим тулубом. Такі чорнолакові світильники добре відомі в Ольвії, а також за межами Північного Причорномор'я і датуються третьою чвертю IV — першою чвертю III ст. до н. е. Вони зіставні з Howland Type 25A (Howland 1958) Афіньської агори і широко представлені у різних регіонах античного світу. Це Сабрата в Лівії, кінець III ст. до н. е. (Joly 1974, tav. 1: 2, 6), Кітїон на Кіпрі, IV — перша чверть III ст. до н. е. (Oziol 1993, fig. 245: 627), Пергам (Schäfer 1968, taf. 53: K3), Караніс, Єгипет (Shier 1978, pl. 10: 1), Аттика, середина IV ст. до н. е. (SzentlÉleky 1969, № 7—9a), Тарсус (Goldman, Jones 1950, pl. 93: 1), Кенхрени у Коринфі, рубіж IV — III ст. до н. е. (Williams 1981, pl. 1: 6, 7, 12), Македонія, IV—III ст. до н. е. (Грозданова 1987, табл. XVI: 1) і кінець IV — середина III ст. до н. е. (Caminneci 1988, tav. X: 7), Істмія (Anderson-Stojanović 1993, pl. 61: 46; 64: 86), Афіни, храм Дванадцяти богів (Gadbery 1992, pl. 110: e). Зважаючи на це, можна припустити, що світильники з Тіри були місцевою ліпною реплікою довізного типу і датуються вищезгаданим часом — приблизно IV—III ст. до н. е.

Третій світильник (рис. 4: 1)³ доволі оригінальний. Це відкритий світильник на високому піддоні, розділений на чотири секції, з високою центральною втулкою, з не наскрізним отвором зверху. Через відсутність аналогій його складно датувати. Подібний світильник, проте розділений на три секції та без втулки у центрі вмістилища, походить з Родоса (Bailey 1975, pl. 76: Q 364, p. 161) і датується 600 р. до н. е. Можна лише припускати, що наш світильник належить до пізнішого часу, ніж решта поданих тут світильників, на що вказує центральна втулка з отвором зверху, куди могли вставляти свічку.

Крім описаних, як світильники могли використовувати невеличкі ліпні посудини. У Тірі виявлено одноручні (іноді дворучні) чаші відкритого зразка, так зв. дакійські, котрі традиційно датуються I ст. до н. е. — III ст. н. е., а також чашечки на високій циліндричній ніжці. На таке їхнє призначення вказують виразні сліди закіптявленості всередині (Бураков 1976, с. 113—114; Гаврилюк 2010, с. 38). Про наявність у Північно-Західному Причорномор'ї ліпних світильників на ніжці згадується у праці про Ніконій римського часу (Бруяко, Дзиговський, Секерская 2008, с. 58, рис. 32). Аналогічні ліпні світильники на високій ніжці добре відомі на Боспорі, де їх датовано III—IV ст. (Кастанаян 1981, с. 84, рис. 17: 5; с. 98—99, рис. 23: 8, табл. XL: 1, 2).

Підведемо підсумок. У розвитку форм ліпних світильників Тіри відзначимо дві тенденції. Перша — античний вплив, виражений у місцевому наслідуванні елліністичних так

1. Фонди ІА НАНУ: БД-50/11319, БД-53/1104, БД-58/958, БД-63/4.

2. Фонди БДКМ: БД-63/165, А-1407.

3. Фонди ІА НАНУ: БД-59/732.

зв. гончарних світильників, а саме, аттичних чорнолакових напівзакритих одноріжкових IV—III ст. до н. е. та напівзакритих IV—II ст. до н. е. з типовим видовженим ріжком. Друга тенденція — поява місцевих відкритих ліпних світильників, що вирізняються простотою форми та відсутністю декору. Якщо виробництво напівзакритих ліпних світильників все ж потребувало певних професійних навичок, то відкриті ліпні зразки міг виготовити власне будь-хто і в домашніх умовах, на що вказує їхня простота, одноманітні і консервативні форми. Додамо, що саме відкритих човникоподібних світильників знайдено в Тірі найбільше.

Ліпні світильники не були продукцією масового виробництва і не призначалися для широкої торгівлі. Виготовлені з грубого крихкого глиняного тіста, здебільшого без спеціальної обробки поверхні, вони і після випалу не набували особливої міцності, тож не могли конкурувати з гончарними світильниками, — витонченими, легкими, гарно орнаментованими. Та попри все ліпними світильниками, хай і не масово, користувалися на великій території від Північно-Західного Причорномор'я до Боспору протягом IV ст. до н. е. — IV ст. н. е.

Наостанок зауважимо, що ліпні світильники, на відміну від певних типів ліпного посуду, не можуть бути етнокультурним визначником. Їх могли виготовляти і використовувати що місцеві елліни, що представники варварського чи греко-варварського населення, які контактували між собою. У періоди політичної та економічної дестабілізації, занепад ремесла і торгівлі міг спричинити потреби у виробництві ліпного посуду, зокрема й світильників.

ЛІТЕРАТУРА

- Арсеньєва, Т. М. 1988. *Светильники Танаиса*. Москва: Наука.
- Бруяко, І. В., Дзиговский, А. Н., Секерская, Н. М. 2008. *Никоний римской эпохи*. Одесса: СМІЛ.
- Буйських, А. В., Кузьміщев, О. Г., Новиченкова, М. В., Шейко, І. М., Чечуліна, І. О. 2015. Дослідження в південно-східній частині римської цитаделі Ольвії. *Археологічні дослідження в Україні 2014 р.*, с. 138-140.
- Бураков, А. В. 1976. *Козырьское городище рубежа и первых столетий нашей эры*. Киев: Наукова думка.
- Гаврилюк, Н. А. 2010. *Лепная керамика Тирры*. В: Крыжицкий, С. Д. (ред.). *Тира — Белгород — Аккерман (материалы исследований)*. Одесса: Печатный дом, с. 11-46.
- Гайдукевич, В. Ф. 1958. Илурат. Итоги археологических исследований 1948—1953 гг. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 85, с. 9-148.
- Грозданова, В. 1987. *Споменици од хеленистичкиот период во ср Македонија*. Скопје: Универзитет Кирил и Методиј.
- Дашевская, О. Д. 2014. *Некрополь Беляуса*. Симферополь: Феникс.
- Журавлев, Д. В. 2010. *Светильники второй половины III в. до н. э. — IV в. н. э.* Киев: Мистецтво.

Кастанаян, Е. Г. 1958. Лепная керамика Илурата. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 85, с. 266-282.

Кастанаян, Е. Г. 1981. *Лепная керамика боспорских городов*. Ленинград: Наука.

Коровина, А. К. 2002. *Гермонасса. Античный город на Таманском полуострове*. Москва: Государственный музей изобразительных искусств им. А. С. Пушкина.

Корпусова, В. Н. 1983. *Некрополь Золотое (к этнокультурной истории европейского Боспора)*. Киев: Наукова думка.

Кравченко, Н. М., Корпусова, В. М. 1975. Деякі риси матеріальної культури пізньоримської Тіри. *Археологія*, 18, с. 20-42.

Крапивина, В. В. 1993. *Ольвия. Материальная культура I—IV вв. н. э.* Киев: Наукова думка.

Кругликова, И. Т. 1957. Ремесленное производство простой керамики в Пантикапее в VI — III вв. до н. э. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 56, с. 96-138.

Марченко, К. К. 1988. *Варвары в составе населения Березани и Ольвии во второй половине VII — первой половине I в. до н. э.: по материалам лепной керамики*. Ленинград: Наука.

Молев, Е. А. 2010. *Боспорский город Китей*. Керчь: АДЕФ-Украина. Боспорские исследования, Supplementum 6.

Фурманська, А. І. 1962. Розкопки Тіри в 1958 р. *Археологічні пам'ятки Української РСР*, XI, с. 122-137.

Шейко, І. М. 2015. Світильники «гличикоподібно» типу з Ольвії. *Laurea*, I: Античний мир и средние века: чтения памяти профессора В. И. Кадеева. Материалы, с. 59-64.

Anderson-Stojanović, V. R. 1993. A Well in the Rachi Settlement at Isthmia. *Hesperia*, 62, 3, p. 257-302.

Bailey, D. M. 1975. A Catalogue of the Lamps in the British Museum. *Greek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps*. London, I.

Caminnecci, V. 1988. Le Lucerne greche. *Agrigento*, 10, p. 72-75.

Gadbery, L. M. 1992. The Sanctuary of the Twelve Gods in the Athenian Agora: a Revised View. *Hesperia*, 61, 4, p. 447-490.

Goldman, H., Jones, F. F. 1950. The Lamps. *Excavations at Gözlı Kule, Tarsus*. Princeton, 1, p. 84-109.

Howland, R. H. 1958. *Greek Lamps and Their Survivals*. Princeton. The Athenian Agora, IV.

Joly, E. 1974. *Lucerne del Museo Di Sabratha*. Roma.

Nicorescu, P. 1933. Fouilles de Tyras. *Dacia*, 3—4, p. 557-601.

Oziol, T. 1993. Les Lampes. In: *Les Niveaux Hellenistiques*. Paris: Rue de medicis, p. 295-310.

Schäfer, J. 1968. Tonlampen. In: Schäfer, J. *Hellenistische Keramik aus Pergamon*. Berlin: Valter de Gruyter, S. 119-153.

Shier, L. 1978. *Terracotta Lamps from Karanis, Egypt*. Michigan.

Szentléleky, T. 1969. *Ancient Lamps*. Amsterdam.

Williams, H. 1981. *Kenchreai: Eastern Port of Corinth*. Leiden.

REFERENCES

- Arseneva, T. M. 1988. *Svetilniki Tanaisa*. Moskva: Nauka.
- Bruiaiko, I. V., Dzigovskii, A. N., Sekerskaia, N. M. 2008. *Nikonii rimskoi epokhi*. Odessa: SMIL

Buiskykh, A. V., Kuzmishchev, O. H., Novychenkova, M. V., Sheiko, I. M., Chechulina, I. O. 2015. Doslidzhennia v pivdenno-skhidnii chastyni rym'skoi tsytadeli Olvii. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2014 r.*, p. 138-140.

Burakov, A. V. 1976. *Kozyrskoe gorodishche rubezha i pervykh stoletii nashei ery*. Kyiv: Naukova dumka.

Gavriliuk, N. A. 2010. Lepnaia keramika Tiry. In: Kryzhit'skii, S. D. (ed.). *Tira — Belgorod — Akkerman (materialy issledovaniia)*. Odessa: Pechatnyi dom, p. 11-46.

Gaidukevich, V. F. 1958. Ilurat. Itogi arkheologicheskikh issledovaniia 1948—1953 gg. *Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR*, 85, p. 9-148.

Grozdanova, V. 1987. *Spomenitsi od helenistichkiot period vo sr Makedonija*. Skopje: Univerzitet Kiril i Metodij.

Dashevskaiia, O. D. 2014. *Nekropol Beliausa*. Simferopol: Feniks.

Zhuravlev, D. V. 2010. *Svetilniki vtoroi poloviny III v. do n. e. — IV v. n. e.* Kiev: Mystetstvo.

Kastanaian, E. G. 1958. Lepnaia keramika Ilurata. *Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR*, 85, p. 266-282.

Kastanaian, E. G. 1981. *Lepnaia keramika bosporskikh gorodov*. Leningrad: Nauka.

Korovina, A. K. 2002. *Germonassa. Antichnyi gorod na Tamanskom poluostrove*. Moskva: Gosudarstvennyi muzei izobrazitelnykh iskusstv im. A. S. Pushkina.

Korpusova, V. N. 1983. *Nekropol Zolotoe (k etnokulturnoi istorii evropeiskogo Bospora)*. Kiev: Naukova dumka.

Kravchenko, N. M., Korpusova, V. M. 1975. Deiaki rysy materialnoi kultury piznorymskoi Tiry. *Arkheolohiia*, 18, p. 20-42.

Krapivina, V. V. 1993. *Olviiia. Materialnaia kultura I—IV vv. n. e.* Kiev: Naukova dumka.

Kruglikova, I. T. 1957. Remeslennoe proizvodstvo prostoi keramiki v Pantikapee v VI — III vv. do n. e. *Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR*, 56, p. 96-138.

Marchenko, K. K. 1988. *Varvary v sostave naseleniia Berezani i Olvii vo vtoroi polovine VII — pervoi polovine I v. do n. e.: po materialam lepnoi keramiki*. Leningrad: Nauka.

Molev, E. A. 2010. *Bosporskii gorod Kitei*. Kerch: ADEF-Ukraina. Bosporskii issledovaniia, Supplementum 6.

Furmanska, A. I. 1962. Rozkopky Tiry v 1958 r. *Arkheolohichni pamiatky Ukrain'skoi RSR*, XI, p. 122-137.

Sheiko, I. M. 2015. Svitylnyky «hlechykopodibnoho» typu z Olvii. *Laurea*, I: Antichnyi mir i srednie veka: chtenia pamiaty professora V. Y. Kadeeva. *Materialy*, p. 59-64.

Anderson-Stojanović, V. R. 1993. A Well in the Rachi Settlement at Isthmia. *Hesperia*, 62, 3, p. 257-302.

Bailey, D. M. 1975. A Catalogue of the Lamps in the British Museum. *Greek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps*. London, I.

Caminneci, V. 1988. Le Lucerne greche. *Agrigento*, 10, p. 72-75.

Gadbery, L. M. 1992. The Sanctuary of the Twelve Gods in the Athenian Agora: a Revised View. *Hesperia*, 61, 4, p. 447-490.

Goldman, H., Jones, F. F. 1950. The Lamps. *Excavations at Gözliü Kule, Tarsus*. Princeton, 1, p. 84-109.

Howland, R. H. 1958. *Greek Lamps and Their Survivals*. Princeton. The Athenian Agora, IV.

Joly, E. 1974. *Lucerne del Museo Di Sabratha*. Roma.

Nicorescu, P. 1933. Fouilles de Tyras. *Dacia*, 3—4, p. 557-601.

Oziol, T. 1993. Les Lampes. In: *Les Niveaux Hellénistiques*. Paris, p. 295-310.

Schäfer, J. 1968. Tonlampen. In: Schäfer, J. *Hellenistische Keramik aus Pergamon*. Berlin: Valter de Gruyter, S. 119-153.

Shier, L. 1978. *Terracotta Lamps from Karanis, Egypt*. Michigan.

Szentléleky, T. 1969. *Ancient Lamps*. Amsterdam.

Williams, H. 1981. *Kenchreai: Eastern Port of Corinth*. Leiden.

N. O. Son, I. M. Sheiko

HANDMADE LAMPS FROM TYRAS

The publication considers handmade lamps from Tyras, which are stored in the scientific funds of the Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine and Bilhorod-Dnistrovskyi Local History Museum. Lighting devices are divided into five types by shape: from semi-closed post-Hellenistic forms with an elongated nozzle, to wide-open forms, so-called boat-shaped lamps. Of particular interest are several rare forms (the 6th type) that are difficult to correlate with any type. All items in this publication are dated by the period from the 4th century BC to the 4th century AD. In addition, the authors managed to find similar analogies not only in the North-Western Black Sea region, but also beyond its borders.

Handmade lamps were not items of mass production and were not intended to be widely traded. Nevertheless, they were used not massively, at a considerable area from the Northwest Black Sea coast to the Cimmerian Bosphorus during the period from the 4th century BC to the 4th century AD. The abovementioned lamps, unlike certain types of handmade wares, can not be used as an ethno-indicative feature. During the periods of political and economic destabilization, the decline of crafts and trade could have led to the need for the production of handmade wares and lamps in particular.

Keywords: north coast of the Black Sea, Ancient Greek epoch, Tyras, handmade lamps.

Одержано 16.11.2017

СОН Наталія Олександрівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Інститут археології НАН України, пр. Героїв Сталінграда 12, Київ, 04210, Україна, son.n.iananu@gmail.com.

SON Nataliia Oleksandrivna, PhD, Head of the Scientific Repository Department, the Institute of Archaeology, the National Academy of Sciences of Ukraine, Heroiv Stalingrada ave. 12, Kyiv, 04210, Ukraine, son.n.iananu@gmail.com.

ШЕЙКО Ірина Миколаївна, кандидат історичних наук, науковий співробітник, Інститут археології НАН України, пр. Героїв Сталінграда 12, Київ, 04210, Україна, ira.sheiko@gmail.com.

SHEIKO Iryna Mykolaiivna, PhD, Research Fellow of the Institute of Archaeology, the National Academy of Sciences of Ukraine, Heroiv Stalingrada ave. 12, Kyiv, 04210, Ukraine, ira.sheiko@gmail.com.